

УДК 94(477)

DOI 10.31654/2520-6966-2019-11i-94-36-47

В. О. Хоменко

кандидат історичних наук, викладач, Індустріально-педагогічний технікум
Конотопського інституту Сумського державного університету,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3704-7086>, e-mail: vitalhomenko@ukr.net

Питання співпраці Михайла Грушевського з Українською партією соціалістів-революціонерів у радянській історіографії

У статті розглядається питання співробітництва М. Грушевського з Українською партією соціалістів-революціонерів з точки зору радянської історіографії. Встановлено, що співпраця М. Грушевського з УПСР ніколи радянськими авторами не заперечувалася. Хоча вони більше акцентували увагу на оцінках партійної діяльності історика, його так званих "анти-радянських" і "контрреволюційних" поглядах, причому робили це з точки зору пануючої комуністичної ідеології. Історичні методи дослідження при цьому поступалися місцем політичній доцільності.

З'ясовано, що праці радянських істориків мали переважно публіцистичний та пропагандистський, але зовсім не науковий характер. До того ж дуже часто, переважно у 20–30-х рр., їх писали не професійні історики, а політичні діячі. Разом з тим у 20-х рр., коли М. Грушевський ще мав певну свободу дій, надану йому більшовицькою владою, дослідники воліли порівняно нейтрально відгукуватись про його партійне минуле. А вже праці 30–50-х рр. відзначаються високим рівнем заідеологізованості та нищівною критикою, як політичної, так і наукової активності колишнього голови УЦР.

Натомість суспільно-політичні зміни, запропоновані Микитою Хрущовим, дещо зменшили ідеологічний вплив держави, що дозволило вченим більш об'єктивно поглянути на партійну біографію М. Грушевського. У добу "застою" була реанімована традиція замовчування справжньої ролі М. Грушевського у революційних подіях.

Зроблено висновок, що для радянських дослідників належність М. Грушевського до УПСР була добре відомою, але їх оцінки його партійної діяльності важко назвати науково обґрунтованими. Вони залежали від пануючої комуністичної ідеології, політичної кон'юнктури та поглядів владної верхівки. За таких умов вважати їх висновки та оцінки дійсно науковими немає жодних підстав.

Ключові слова: радянська історіографія, Українська революція, УПСР, Закордонна делегація, грушевськознавство.

Наукова та політична діяльність Михайла Грушевського залишила вагомий слід в українській історії. Безумовно, що постать історика викликала значний інтерес у дослідників. Відтак бібліографія праць про нього є надзвичайно великою [5, с. 122–130; 6, с. 291–319; 16, 31, с. 386–451]. Але слід зазначити, що переважна більшість цих робіт стосуються його наукової діяльності. Незважаючи на те, що М. Грушевський відіграв провідну роль у суспільно-політичному житті України на поч. ХХ ст. та подіях початкового етапу Української революції, коли очолював Українську Центральну Раду (УЦР), його політична діяльність і до сьогодні викликає суперечливі оцінки. При цьому дослідники дуже рідко звертаються до проблеми партійної активності М. Грушевського. Вважаємо, що, відповідаючи на питання, яким же політиком був М. Грушевський, не можна ігнорувати його участі у діяльності Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР). З цією партією історик активно співпрацював у 1917–1924 рр. і саме з нею він пов'язував майбутнє української національної державності.

Метою нашої статті є з'ясування того, як до співробітництва М. Грушевського з УПСР у своїх працях ставилися українські радянські дослідники. Добре відомо, що вони досить таки критично та негативно характеризували наукову діяльність історика, а також його перебування на чолі УЦР. Разом з тим знаємо, що одним із нагальних завдань Російської комуністичної партії більшовиків (РКП(б)) у часи революції та на поч. 20-х рр. ХХ ст. була ліквідація, як російських, так і українських політичних партій. Серед цих партій вагоме місце посідала УПСР. Зрозуміло, що у працях радянських істориків така політика РКП(б) виправдовувалася та вважалася правильною. Відтак викликає значний інтерес відображення у радянській історіографії питання співпраці М. Грушевського з есерівською партією. Зрозуміло, що, незважаючи на належність УПСР до соціалістичного партійного сегменту, для істориків-комуністів вона була "контрреволюційною" організацією.

Вважаємо, що у дослідженні життя та діяльності М. Грушевського дотепер актуальною залишається історіографічна схема засновника науки грушевськознавства Любомира Винара, яку використовують і сучасні українські історики [0, с. 157]. Звертаємо увагу, що американський дослідник виділяв кілька періодів у вивченні біографії М. Грушевського [7, с. 19–27], які можна окреслити таким чином: 1) прижиттєвий (1917–1934 рр.), 2) зарубіжний (1934–1966 рр.), 3) діаспорний (1966–1989–1991 рр.), 4) сучасний (від 1991 р. і до сьогодні). Крім того, Л. Винар виокремлював етапи наукового та ненаукового дослідження життя історика [7, с. 18]. Можна погодитись із засновником грушевськознавства у тому, що до ненаукового етапу слід зарахувати радянську

історіографію (від 1920-х до 1989–1991 рр.), тоді як українську історіографію до 1966 р. варто вважати донауковим періодом.

З огляду на це відразу потрібно сказати, що у радянській історіографічній традиції, яка відзначалась високим рівнем заідеологізованості, М. Грушевський вважався "українським буржуазним націоналістом", "контрреволюціонером" і тому, апріорі, й мови не було про справді наукові підходи до вивчення його життя та діяльності. До речі, чималий перелік характеристик, якими радянські науковці та політичні діячі винагородили М. Грушевського, навів у своїй дисертації відомий український грушевськознавець Руслан Пиріг [21, с. 1–20]. Водночас погоджуємось з його думкою, що "офіційні оцінки діяльності Грушевського в радянській історіографії залежали від політичної кон'юнктури, рівня ідеологізації суспільного життя, періодичних кампаній боротьби на "історичному фронті" [20, с. 71]. Тобто для радянських науковців об'єктивно досліджувати політичну спадщину історика, якби вони цього і хотіли, було справою досить таки ризикованою.

Разом з тим слід підкреслити, що співпраця М. Грушевського з УПСР ніколи радянськими авторами не заперечувалася. Хоча вони більше акцентували увагу на оцінках партійної діяльності історика, його так званих "антирадянських" і "контрреволюційних" поглядах, причому робили це з точки зору пануючої комуністичної ідеології. Історичні методи дослідження при цьому поступалися місцем політичній доцільності. Зрозуміло, що в умовах комуністичної диктатури інакше й бути не могло.

Перейдемо до розгляду деяких праць радянських істориків. Так, у 1923 р. вийшла друком стаття Миколи Любченка "Чотири роки української еміграції", у якій він характеризував українську політичну еміграцію і серед соціалістичних партій називав групу Закордонної делегації (ЗД) УПСР М. Грушевського [15, с. 116]. Також автор відмічав, що на початку 1921 р. есери-емігранти розділилися на прихильників Микити Шаповала та М. Грушевського, причому останніх, які прийняли "владу рад", була меншість [15, с. 126]. Подібні думки знаходимо і в статті Василя Десняка за 1924 р. "Нещасливий рік для української еміграції", який до того ж прямо називав історика есером [10]. Звертаємо увагу, що прийняття політичною групою М. Грушевського "влади рад" зовсім не було переходом на пробільшовицькі позиції, адже радянська форма влади була прописана і в есерівській партійній програмі. Слід зауважити при цьому, що радянський проект лідера ЗД УПСР кардинальним чином відрізнявся від того, що будували в Україні російські комуністи.

У 1924 р. з'явилась досить відома стаття Андрія Річицького "Як Грушевський виправляє" Енгельса" [23], а в 1926 р. – Івана Лакизи

"Михайло Сергійович Грушевський" [14] та П. Кулиниченка "Михайло Сергієвич Грушевський. (З нагоди 60-х роковин народження та 40-х роковин наукової діяльності)" [13]. Відмічаємо, що згадки про співпрацю М. Грушевського з УПСР у них відсутні, але ці праці примітні тим, що у них піддаються нищівній критиці його соціалістичні політичні погляди. Безумовно, що на їх формування значний вплив мала і есерівська партійна ідеологія. Логіку згаданих дослідників зрозуміти важко, адже якщо уважно прочитати публіцистику М. Грушевського часів його еміграції (1919–1924 рр.), коли він був лідером ЗД УПСР, то складається враження, що історик був набагато більшим соціалістом, ніж більшовики, а його політична програма, яка одночасно була і партійною програмою УПСР на поч. 20-х рр. ХХ ст., більше відповідала марксистській філософії. При цьому у цих публіцистичних працях історик враховував специфічні особливості українського суспільно-політичного життя, які повністю ігнорувалися комуністичною "советською" владою.

Напевно, найвідомішим критиком політичної діяльності відомого історика був Михайло Рубач. Наприклад, у 1932 р. у кількох номерах журналу "Червоний шлях" була опублікована його праця "Буржуазно-куркульська націоналістична ідеологія під машкарою демократії "трудового народу", повністю присвячена суспільно-політичним поглядам М. Грушевського. При цьому М. Рубач згадував факти співпраці історика з есерами: його перехід навесні 1917 р. з табору Товариства українських поступовців (ТУП) до УПСР [24, с. 119–120], вимушений виїзд з України [24, с. 135], еміграційну діяльність в ЗД УПСР [25, с. 118–126], повернення до Радянської України [25, с. 126]. Значну увагу автор приділив пошуку "недоліків" та "помилко" у політичних концепціях М. Грушевського. Висновок М. Рубача цілком передбачуваний: "Система поглядів Грушевського є клясово-ворожа, з якою потрібна рішуча, непримиренна боротьба" [26, с. 136]. Безсумнівно, що такі результати "дослідження" були визначені наперед та цілком відповідали комуністичній ідеології. Для більшовиків будь-яка проукраїнська діяльність, хай навіть вона і мала соціалістичний характер, як це було у М. Грушевського та УПСР, була ворожою.

У 1931 р. вийшла друком стаття Олександра Дорошкевича "Ще одна буржуазна інтерпретація минулого" [11], а в 1932 р. з'явилися праці Бориса Навроцького "Шевченко в освітленні буржуазно-реставраторської концепції М. Грушевського" [17] та Володимира Юринця "Український філософський фронт" [1]. У них були розкритиковані, як історичні, так і політичні погляди М. Грушевського. Натомість, Станіслав Косіор у статті "Підсумки і найближчі завдання національної політики на Україні", що побачила світ у 1933 р., звертався до питання

реєміграції М. Грушевського і вважав її наслідком "зміновіхівського" руху, до того ж він думав, що історик повертався на Батьківщину "для своїх контрреволюційних цілей" [12, с. 229-230]. Така думка є досить таки суперечливою, оскільки, "зміновіхівство" характерне передусім для російських емігрантів, які поверталися до Радянської Росії, а не України [9, с. 700; 19, с. 11–12].

Слід сказати, що негативні оцінки політичної діяльності М. Грушевського не зазнавали кардинальних змін протягом усього сталінського періоду існування СРСР. Зокрема, у 1948 р. з'явилася стаття Леоніда Новиченка "Ідеологія зради і запродавства", де стверджувалося, що "вся політична і "теоретична" діяльність Грушевського та його зграї" часів української революції "була суцільним актом злочину перед українським народом, актом підлого продажу його життєвих інтересів акулам німецького імперіалізму" [18, с. 17]. Подана цитата ще раз промовисто засвідчує рівень наукових досліджень радянських істориків.

Лише у часи хрущовської "відлиги" з'явилися можливості більш об'єктивно підійти до проблеми політичної активності М. Грушевського. Певний демократизм по відношенню до історичних праць був характерним і для перших років перебування біля керма радянської держави Леоніда Брежнєва. Напевно, саме цим можна пояснити появу у 1966 р. статті відомого радянського історика Федора Шевченка "Чому Михайло Грушевський повернувся на Радянську Україну", присвяченої 100-річчю з дня народження славетного вченого. На ґрунтовній джерельній базі, використовуючи документальний потенціал фонду родини Грушевських в Центральному державному історичному архіві в Києві, автор проаналізував усі можливі причини повернення історика на Батьківщину. У результаті Ф. Шевченко прийшов до висновку, що в справі переїзду М. Грушевського "провідну роль відіграли громадсько-політичні й національно-патріотичні мотиви" [32, с. 29], а метою історика була "діяльність в інтересах радянського народу, соціалістичного ладу, що сприяла розвитку української науки і культури" [32, с. 30]. Крім того, автор досить докладно описав стосунки М. Грушевського з УПСР: співпраця почалась, коли історика у березні 1917 р. обрали головою УЦР; з 1918 р. він належав до "лівого" напрямку партії; в еміграції був членом ЗД УПСР [32, с. 15]; розрив з есерівською партією відбувся у листопаді 1922 р. [32, с. 22–23]. Разом з тим Ф. Шевченко називав основні ідеї політичної програми та тактики лівого крила ЗД УПСР, очільником якого й був М. Грушевський: несприйняття політики Симона Петлюри [32, с. 15–16], диктатура трудових мас, легалізація УПСР в Україні [32, с. 16], повернення на Батьківщину [32, с. 17]. Зрозуміло,

що стаття була написана в радянських умовах і тому історик не міг повністю відмовитись від комуністичних штампів та відповідної риторики.

У цьому ж році у такому ж більш-менш позитивному ключі була написана і стаття Івана Бойка та Євгена Кирилюка "Михайло Грушевський". Автори зазначали, що історик, повернувшись до Києва у березні 1917 р., вступив "з тактичних міркувань... у члени Української партії соціалістів-революціонерів", згодом, "усвідомивши політичну поразку свого класу і свою особисту... виїхав до Відня", а у 1924 р. повернувся до України "для наукової праці" [3, с. 4].

Порівнюючи ці дві вищезгадані роботи з доробком істориків 20–50-х рр. XX ст., добре помітно, як на рівень наукових досліджень впливала суспільно-політична ситуація в державі. У тоталітарному суспільстві сталінського зразка історик цілком залежав від влади і був змушений писати наукові праці, фактично виконуючи замовлення Комуністичної партії. І якщо дослідник прагнув продовжувати наукову діяльність, то альтернативи цьому не було. Натомість суспільно-політичні зміни, запропоновані Микитою Хрущовим, дещо зменшили ідеологічний вплив держави, що дозволило вченим більш об'єктивно поглянути на партійну біографію М. Грушевського.

Але у 70-ті рр. XX ст. Радянський Союз вступив у епоху "застою", під час якої ідеологічний тиск на суспільство посилювався. Внаслідок цього політична діяльність М. Грушевського знову отримала критичні оцінки.

Зокрема, у 1983 р. вийшла друком невелика монографія Радія Ветрова та Анатолія Черненка "Октябрьская революция и банкротство эсеров на Украине", у якій аналізувалася діяльність, як російських, так і українських есерів у березні-грудні 1917 р. Стосовно М. Грушевського інформації зовсім мало. Автори обмежились лише тим, що назвали його одним з лідерів УПСР [8, с. 14], яка ділилась на три групи: праві, центр і ліві, причому керівники партії належали до "центральної течії" [8, с. 15].

Напевно, останні відгуки про М. Грушевського у класичному комуністичному різко негативному дусі можемо бачити у статтях знаних радянських істориків Рема Симоненка "Правда історії – вірність історії" та Віталія Сарбея "До питання про наукову спадщину академіка М. С. Грушевського". Їх праці були реакцією на статтю Сергія Білоконя "Михайло Грушевський", надруковану у газеті "Літературна Україна" в липні 1988 р. [2], де автор намагався по-новому поглянути на політичну і наукову спадщину відомого ученого, по можливості ігноруючи пануючу у тодішньому суспільстві комуністичну ідеологію. І якщо Р. Симоненко, критикуючи політичну активність М. Грушевського революційної

доби [28, с. 81–83], нічого не згадував про його співпрацю з українськими есерами, то В. Сарбей прямо називав "ворожу щодо революційного руху трудящих політичну діяльність Грушевського у лавах... то "Товариства українських поступовців"... то партії українських есерів" [27, с. 116]. Разом з тим В. Сарбей критично ставився і до причин реєміграції історика: "Коли ж партія українських есерів...остаточно знеславила себе в очах народу, а окремі її політичні лідери разом з Грушевським опинилися за кордоном, він так само легко порвав з ними, щоб полегшити собі повернення на батьківщину", причому, на думку автора, М. Грушевський був прихильником ідеології "зміни віх", тобто "співробітництва з Радянською владою з метою розкладання її зсередини" [27, с. 116]. Насамкінець слід зазначити, що констатація факту співробітництва М. Грушевського з УПСР знайшла своє відображення і у відомих радянських енциклопедіях [4, с. 675; 29, с. 858; 22, с. 483; 30, с. 202].

Все сказане дає змогу зробити такі висновки. Відзначаємо, що праці радянських істориків мали переважно публіцистичний та пропагандистський, але зовсім не науковий характер. До того ж надзвичайно часто, переважно у 20–30-х рр., їх писали не професійні історики, а політичні діячі. Разом з тим у 20-х рр., коли М. Грушевський ще мав певну свободу дій, надану йому більшовицькою владою, історики воліли порівняно нейтрально відгукуватись про його партійне минуле. А вже праці 30–50-х рр. відзначаються високим рівнем заідеологізованості та нищівною критикою як політичної, так і наукової активності колишнього голови УЦР. Можливо, єдиними радянськими працями, у яких автори намагались біль-менш об'єктивно охарактеризувати політичну діяльність М. Грушевського, були статті Ф. Шевченка та І. Бойка і Є. Кирилюка, написані у 1966 р. У добу "застою" була реанімована традиція замовчування справжньої ролі М. Грушевського у революційних подіях. Автори знову почали оцінювати його політичну діяльність вкрай негативно. На нашу думку, радянська історіографія питання співпраці М. Грушевського з УПСР фактично не має наукової цінності, адже радянські історики керувалися не науковими методами дослідження, а вузькопартійними комуністичними інтересами. При цьому завдань з'ясувати справжню роль М. Грушевського у політичній діяльності УПСР автори здебільшого не ставили, обмежуючись тотальною абсолютно не аргументованою критикою. За таких умов вважати їх висновки та оцінки дійсно науковими немає жодних підстав.

Література

1. Атаманенко А. Розвиток грушевськознавства в діаспорі. *Український історик*. 2006–2007. № 4(172) / 1-2(173-174). С. 154–182.

2. Білокінь С. Михайло Грушевський. *Літературна Україна*. 1988. 21 липня (№ 29). С. 7.
3. Бойко І., Кирилук Є. Михайло Грушевський. *Літературна Україна*. 1966. 30 вересня (№ 77). С. 3–4.
4. Большая советская энциклопедия: в 65 т. Москва: Советская энциклопедия, 1930. Т. 19. 459 с.: ил.
5. Винар Л. Бібліографія праць про Михайла Грушевського. *Український історик*. 1966. № 1–2 (9–10). С. 122–130.
6. Винар Л. Бібліографія праць про Михайла Грушевського. *Український історик*. 1984. № 1–4 (81–84). С. 291–319.
7. Винар Л. Грушевськознавство: Генеза й історичний розвиток. Серія: Грушевськіана, том 5. Київ: Українське Історичне Товариство; Міжнародне товариство ім. М. Грушевського; Видавництво імені Олени Теліги, 1998. 216 с.
8. Ветров Р. И., Черненко А. М. Октябрьская революция и банкротство эсеров на Украине. Днепропетровск, 1983. 88 с.
9. Гирич І. Михайло Грушевський: конструктор української модерної нації. Київ: Смолоскип, 2016. 840 с.
10. Десняк В. Нещасливий рік для української еміграції. *Більшовик*. 1924. № 1. С. 2.
11. Дорошкевич О. Ще одна буржуазна інтерпретація минулого. *Життя й революція*. 1931. № XI–XII. С. 105–116.
12. Косіор С. Підсумки і найближчі завдання національної політики на Україні. *Червоний шлях*. 1933. № 8–9. С. 205–244.
13. Кулиниченко П. Михайло Сергійович Грушевський. (3 нагоди 60-х роковин народження та 40-х роковин наукової діяльності). *Пролетарська правда*. 1924. № 228. С. 2.
14. Лакиза І. Михайло Сергійович Грушевський. *Життя й революція*. 1926. № 10. С. 99–105.
15. Любченко М. Чотири роки української еміграції. *Червоний шлях*. 1923. № 2. С. 111–129.
16. Михайло Грушевський – перший президент України, академік: біо-бібліографія, (1885–2000 рр.) / уклад. Б. В. Грановський. Київ: [б.в.], 2001. 384 с.
17. Навроцький Б. Шевченко в освітленні буржуазно-реставраторської концепції М. Грушевського. *Життя й революція*. 1932. № IV. С. 40–54.
18. Новиченко Л. Ідеологія зради і запроданства. *Сучасне і майбутнє*. 1948. № 10. С. 11–18.
19. Пиріг Р. Ідейно-політичні підстави компромісу Михайла Грушевського з більшовицькою владою. *Український історичний журнал*. 2006. № 5. С. 4–19.
20. Пиріг Р. Я. Грушевськознавство: стан та перспективи розвитку. *Український історичний журнал*. 1996. № 5. С. 71–83.
21. Пиріг Р. Я. Життя і діяльність М. С. Грушевського у контексті ідеологічної боротьби в Україні (1920–1930-ті рр.): дис. ... д-ра істор. наук: 07.00.01 / Інститут історії України НАН України. Київ, 1994. 353 с.

22. Радянська енциклопедія історії України: у 4 т. Київ: Головна редакція української радянської енциклопедії, 1969. Том 1: АБАЗИН – ДЕРЖАВЕЦЬ, 562 с.

23. Річицький А. Як Грушевський "виправляє" Енгельса. *Червоний шлях*. 1924. № 3. С. 183–190.

24. Рубач М. Буржуазно-куркульська націоналістична ідеологія під машкарою демократії "трудового народу". *Червоний шлях*. 1932. № 5–6. С. 115–136.

25. Рубач М. Буржуазно-куркульська націоналістична ідеологія під машкарою демократії "трудового народу". *Червоний шлях*. 1932. № 7–8. С. 118–126.

26. Рубач М. Буржуазно-куркульська націоналістична ідеологія під машкарою демократії "трудового народу". *Червоний шлях*. 1932. № 11–12. С. 127–136.

27. Сарбей В. До питання про наукову спадщину академіка М. С. Грушевського. *Український історичний журнал*. 1989. № 10. С. 114–126.

28. Симоненко Р. Правда історії – вірність історії. *Комуніст України*. 1988. № 9. С. 76–88.

29. Советская историческая энциклопедия: у 16 т. Москва: Государственное научное издательство "Советская энциклопедия". 1963. Т. 4. 1072 с.

30. Українська радянська енциклопедія: у 12 т. / голов. редкол.: М. П. Бажан (голов. ред.) [та ін.]. Київ: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1979. Т. 3: Гердан-Електрографія. 551, [3] с. [27] арк. фото: іл.

31. Український парламентаризм: проблеми історії та сучасної політичної практики (до 145-річчя від дня народження Михайла Грушевського). Київ: Український інститут національної пам'яті, 2012. 456 с.

32. Шевченко Ф. П. Чому Михайло Грушевський повернувся на Радянську Україну. *Український історичний журнал*. 1966. № 11. С. 13–30.

33. Юринець В. Український філософський фронт. *Прапор марксизму-ленінізму*. 1932. № 5–6. С. 181–194.

References

1. Atamanenko, A. (2006–2007). Rozvytok hrushevskoznavstva v diiaspori [Development of Hrushevsky studies in the diaspora]. *Ukrainskyj istoryk – The Ukrainian historian*, 4(172) / 1-2(173-174). 154–182 [in Ukrainian].

2. Bilokin, S. (1988). Mykhajlo Hrushevskij [Mykhailo Hrushevsky]. *Literaturna Ukraina – Literary Ukraine*, 29. 21 lypnia. 7 [in Ukrainian].

3. Bojko, I., Kyryliuk, Ye. (1966). Mykhajlo Hrushevskij [Mykhailo Hrushevsky]. *Literaturna Ukraina – Literary Ukraine*, 77. 30 veresnia. 3–4 [in Ukrainian].

4. (1930). *Bolshaya sovetskaya enciklopediya* [Great Soviet Encyclopedia]. (Vols. 1–65; Vol. 19). Moskva: Sovetskaya enciklopediya [in Russian].

5. Vynar, L. (1966). Bibliografii prats pro Mykhajla Hrushevskoho [Bibliography of the works on Mykhailo Hrushevsky]. *Ukrainskyj istoryk – The Ukrainian historian*, 1–2(9–10). 122–130 [in Ukrainian].

6. Vynar, L. (1984). Bibliografii prats pro Mykhajla Hrushevskoho [Bibliography of the works on Mykhailo Hrushevsky]. *Ukrainskyj istoryk – The Ukrainian historian*, 1–4 (81–84). 291–319 [in Ukrainian].

7. Vynar, L. (1998). *Hrushevskoznavstvo: Heneza j istorychnyj rozvytok*. [Hrushevskiy studies: origins and historical development]. Kyiv: Ukrainske Istorychne Tovarystvo; Mizhnarodne tovarystvo im. M. Hrushevskoho; Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy [in Ukrainian].
8. Vetrov, R. I., Chernenko, A. M. (1983). *Oktyabrskaya revolyuciya i bankrotstvo eserov na Ukraine* [The October Revolution and the bankruptcy of the Social Revolutionaries in Ukraine]. Dnepropetrovsk [in Russian].
9. Hyrych, I. (2016). *Mykhajlo Hrushevskyy: konstruktor ukraïnskoi modernoi natsii* [Mykhailo Hrushevsky: Designer of the Ukrainian Modern Nation]. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
10. Desniak, V. (1924). Neschaslyvyj rik dlia ukraïnskoi emihratsii [Unlucky year for Ukrainian emigration]. *Bilshovyk – Bolshevik*, 1. 2 [in Ukrainian].
11. Doroshkevych, O. (1931). Sche odna burzhuazna interpretatsiia mynuloho [Another bourgeois interpretation of the past]. *Zhyttia j revoliutsiia – Life and revolution*, XI-XII. 105-116 [in Ukrainian].
12. Kosior, S. (1933). Pidsumky i najblyzhchi zavdannia natsionalnoi polityky na Ukraini [The results and the immediate tasks of the national policy in Ukraine]. *Chervonyj shliakh – Red way*, 8-9. 205-244 [in Ukrainian].
13. Kulynychenko, P. (1924). Mykhajlo Serhiievych Hrushevskyy. (Z nahody 60-kh rokoven narodzhennia ta 40-kh rokoven naukovoi diialnosti) [Mykhailo Sergiyovich Hrushevsky. (On the occasion of the 60th anniversary of the birth and the 40th anniversary of the scientific activity)]. *Proletarska pravda – The proletarian truth*, 228. 2 [in Ukrainian].
14. Lakyza, I. (1926). Mykhajlo Serhiiovych Hrushevskyy [Mykhailo Serhiyovych Hrushevsky]. *Zhyttia j revoliutsiia – Life and revolution*, 10. 99-105 [in Ukrainian].
15. Liubchenko, M. (1923). Chotyry roky ukraïnskoi emihratsii [The four years of the Ukrainian emigration]. *Chervonyj shliakh – Red way*, 2. 111-129 [in Ukrainian].
16. Hranovskyy, B. V. (2001). *Mykhajlo Hrushevskyy – pershyj prezident Ukrainy, akademik: biobibliohrafiia, (1885-2000 rr.)* [Mykhailo Hrushevsky - the first president of Ukraine, academician: biobibliography]. Kyiv: [in Ukrainian].
17. Navrotskyj, B. (1932). Shevchenko v osvittenni burzhuažno-restavratorskoi kontseptsii M. Hrushevskoho [Shevchenko in the highlighting of the bourgeois-restoration concept of Mykhailo Hrushevsky]. *Zhyttia j revoliutsiia – Life and revolution*, IV. 40-54 [in Ukrainian].
18. Novychenko, L. (1948). Ideolohiia zrazy i zaprodanstva [The ideology of betrayal and venality]. *Suchasne i majbutnie – Modern and future*, 10. 11-18 [in Ukrainian].
19. Pyrih, R. (2006). Idejno-politychni pidstavy kompromisu Mykhajla Hrushevskoho z bilshovytskoiu vladoiu [Mykhailo Hrushevsky's ideological – political reasons for the compromise with the bolsheviks]. *Ukrainskyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 5. 4-19 [in Ukrainian].
20. Pyrih, R. Ya. (1996). Hrushevskoznavstvo: stan ta perspektyvy rozvytku [Hrushevsky studies: the state and prospects of development]. *Ukrainskyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 5. 71-83 [in Ukrainian].
21. Pyrih, R. Ya. (1994). *Zhyttia i diialnist M. S. Hrushevskoho u konteksti ideolohichnoi borotby v Ukraini (1920–1930-ti rr.)* [The life and activities of

Hrushevsky in the context of ideological struggle in Ukraine (1920-1930's)]. Doktor's thesis. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

22. (1969). *Radianska entsyklopediia istorii Ukrainy* [Soviet encyclopedia of the history of Ukraine]. (Vols. 1–14; Vol. 1). Kyiv: Holovna redaktsiia ukrainiskoi radianskoi entsyklopedii [in Ukrainian].

23. Rychyskyj, A. (1924). Yak Hrushevskij "vypravliaie" Enhelsa [How Hrushevsky "corrects" Engels]. *Chervonyj shliakh – Red way*, 3. 183–190 [in Ukrainian].

24. Rubach, M. (1932). Burzhuzno-kurkulska natsionalistychna ideolohiia pid mashkaroiu demokratii "trudovoho narodu" [The bourgeois-kulak nationalist ideology under the guise of democracy of the "laboring people"]. *Chervonyj shliakh – Red way*, 5-6. 115-136 [in Ukrainian].

25. Rubach, M. (1932). Burzhuzno-kurkulska natsionalistychna ideolohiia pid mashkaroiu demokratii "trudovoho narodu" [The bourgeois-kulak nationalist ideology under the guise of democracy of the "laboring people"]. *Chervonyj shliakh – Red way*, 7–8. 118–126 [in Ukrainian].

26. Rubach, M. (1932). Burzhuzno-kurkulska natsionalistychna ideolohiia pid mashkaroiu demokratii "trudovoho narodu" [The bourgeois-kulak nationalist ideology under the guise of democracy of the "laboring people"]. *Chervonyj shliakh – Red way*, 11-12. 127-136 [in Ukrainian].

27. Sarbej, V. (1989). Do pytannia pro naukovu spadschynu akademika M. S. Hrushevskoho [On the question of academic heritage of Academician Hrushevsky]. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 10. 114–126 [in Ukrainian].

28. Symonenko, R. Pravda istorii – vimist istorii [The truth of history is the fidelity of history]. *Komunist Ukrainy – Communist of Ukraine*, 9. 76-88 [in Ukrainian].

29. (1963). *Sovetskaya istoricheskaya enciklopediya* [Soviet historical encyclopedia]. (Vols. 1–16; Vol. 4). Moskva: Gosudarstvennoe nauchnoe izdatelstvo "Sovetskaya enciklopediya" [in Russian].

30. (1979). *Ukrainska radianska entsyklopediia* [Ukrainian Soviet Encyclopedia]. (Vols. 1–12; Vol. 3). (2d ed.). Kyiv: Holovna redaktsiia Ukrainiskoi radianskoi entsyklopedii [in Ukrainian].

31. (2012). *Ukrainskyj parlamentaryzm: problemy istorii ta suchasnoi politychnoi praktyky (do 145-richchia vid dnia narodzhennia Mykhajla Hrushevskoho)* [Ukrainian parliamentarism: problems of history and modern political practice (to the 145th anniversary of the birth of Mykhailo Hrushevsky)]. Kyiv: Ukrainskyj instytut natsionalnoi pamiaty [in Ukrainian].

32. Shevchenko, F. P. (1966). Chomu Mykhajlo Hrushevskij povernuvsia na Radiansku Ukrainu [Why Mykhailo Hrushevsky returned to Soviet Ukraine]. *Ukrainskyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 11. 13-30 [in Ukrainian].

33. Yurynets, V. (1932). Ukrainskyj filosofskij front [Ukrainian philosophical front]. *Prapor marksyzmu-leninizmu – The flag of Marxism-Leninism*, 5-6. 181-194 [in Ukrainian].

V. O. Khomenko

candidate of Historical Sciences, teacher, Industrial and pedagogical technical school Konotop Institute Sumy State University, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3704-7086>, e-mail: vitalhomenko@ukr.net

The issue of collaboration of Mykhailo Hrushevsky with the Ukrainian party of socialists-revolutionaries in the soviet historiography

The article studies the issue of collaboration of the famous historian Mykhailo Hrushevsky with the Ukrainian Party of Socialists-Revolutionaries from the viewpoint of soviet historiography. It is discovered that the collaboration of M. Hrushevsky with the UPSR has never been denied by soviet authors. However, they emphasised more on the assessment of the historian's party activity, his so-called "anti-soviet" and "counterrevolutionary" views, while they were doing this from the viewpoint of the prevailing communist ideology. Meanwhile, historical research methods gave way to political expediency.

It is found out that the works of soviet historians were mainly of a journalistic and propagandistic manner, but not at all scientific. Furthermore, mainly in the 20's-30's, they were often written not by professional historians but by politicians. Along with this, in 20's, when M. Hrushevsky still had certain discretion provided by the bolshevik power, the researchers tended to give a relatively neutral response to his party background. However, the works of 30's-50's are characterised by a high level of ideology and destructive criticism both of the political and scientific activities of the former head of the Central Council of Ukraine.

Instead, the socio-political changes offered by Nikita Khrushchev somewhat reduced the ideological influence of the state, which allowed scientists to put in perspective the party biography of M. Hrushevsky. During the "stagnant" period, the tradition to omit the true role of M. Hrushevsky in the revolutionary events was revived.

It is concluded that M. Hrushevsky's affiliation to the Ukrainian Party of SRs was well known to soviet scholars, but their assessments of his party activities can hardly be recognized as scientifically sound. They depended on the prevailing communist ideology, political situation and the viewpoint of the authorities. Under such conditions, there is no reason to consider their conclusions and assessments to be really scientific.

Key words: soviet historiography, Ukrainian Revolution, the USRP, Foreign Delegation, M. Hrushevskiy studies.